

СТАН ПОЛЕЗАХИСНИХ СМУГ ПІВДЕННОГО СТЕПУ

Біла Ю.М., канд. с.-г. наук, доцент, **Гордіященко А.Ю.**, викладач
Горошко В.В., канд. с.-г. наук, доцент
Державний біотехнологічний університет

Полезахисне лісорозведення на Україні має більш як півторавікову історію. Ще на початку XIX ст. тут вперше в історії землеробства В.Я. Ломиковський (1837) на практиці застосував лісові смуги для захисту сільськогосподарських культур від несприятливих проявлень степового клімату. Дослідженнями встановлено, що у південному Степу можна застосовувати гледичію та акацію білу, а в північному Степу та Лісостепу - березу повислу та тополі. На супіщаних і піщаних ґрунтах найбільш ефективними є сосна звичайна та кримська.

Надалі по країні, площі тополевих лісових смуг збільшувались. Вони створювались навіть на незрошуваних землях південного Степу, незважаючи на те, що тополя як головна порода в цих умовах непридатна в зв'язку з сухістю ґрунтів. Тополя тут, в тому числі і найбільш посухостійка тополя Болле, почали масово всихати і відмирати.

У 1957—1975 рр. площі дубових лісових смуг розширювалися. Почали широко впроваджувати 5-рядну схему змішування порід, рекомендовану УкрНДІЛГА: 1 і 5-й ряди із супутніх або супутніх і чагарникових порід, а 2—4-й з дуба сівбою жолудів або садінням саджанців. Площа дубових лісових смуг, створених у цей період, становила 35,2 % загальної кількості. В останні роки участь лісових смуг із дуба ще збільшується, особливо у Лісостепу і північному Степу.

Так, у Харківській області в посадках 1981 —1984 рр. дубові смуги становили вже 53,5 % загальної площі, швидкорослих порід — тополі і берези — відповідно 24,7 і 21,8%. В той же час площі смуг з малоцінних порід — клена ясенелистого, ільмових, ясена зеленого та інших різко зменшувалися і в 1957—1975 рр. становили лише 9,7 % проти 30,8 % в довоєнний період.

У теперішній час більшу частину полезахисних лісових смуг становлять стійкі високоефективні насадження, які забезпечують надійний захист полів. Серед кращих можна назвати дубово-кленову смугу Красноградської дослідної станції (Харківська область), яка у віці 34 роки досягла 15,8 м висоти і являє собою стійке насадження, яке продовжує ріст. Один гектар цієї смуги захищає більше 35 га поля. Понад 16 м висоти до 36-річного віку досягли дубово-кленові та дубово-липові смуги на чорноземі типовому в Богодухівському районі і в Краснокутському районі Харківської області. Такі смуги є на чорноземах звичайних у Волноваського району Донецької області та в інших місцях.

Добре ростуть лісові смуги з переважанням дуба, висаджені і в останні 15—20 років. Залежно від ґрунтово-кліматичних умов при середньорічному прирості у висоту 0,4—0,5 м вони повністю зникаються

до 6—9-річного віку і не потребують догляду за ґрунтом. Полезахисні лісові смуги з берези звислої і тополі, найчастіше канадської, висаджені в основному в Лісостепу і північному Степу. Тут вони краще ростуть і досить стійкі. Березові смуги або з переважанням берези у віці 12—15 років (Дворічанського, Шевченківського та Куп'янського районів Харківської області) мають висоту 11 — 13 м, а в 25—30 років — 15—18 м (Богодухівського району тієї ж області) і є стійкими насадженнями продувної або ажурної конструкції.

Ще інтенсивніший ріст мають смуги з тополь. У Лівобережному Лісостепу поточний приріст тополі канадської у вологих умовах місцезростання в 10-річному віці досягає 1,75 м, у віці 30—35 років їх висота становить 23—25 м. Гектар таких смуг захищає понад 60 га поля. Однак захоплення тополею не завжди супроводжувалось успіхом. У сухих плакорних умовах смуги з тополі спочатку добре росли, а з 15—20-річного віку почали суховершинити і поступово розладнувалися. Це спостерігалось навіть у такій відносно сприятливій у кліматичному відношенні області, як Харківська (Сахновщинського району та ін.).

Полезахисні лісові смуги з акації білої, ільмових, клена ясенелистого (у невідповідних умовах вирощування) та інших порід здебільшого малоцінні, низькорослі насадження. Так, смуги з акації білої і ясеня зеленого, досягши в 10—15 років висоти 6—8 м, сповільнюють ріст і починають зріджуватися. Ґрунт у них вкривається дерниною з трав'янистої рослинності і вони поступово деградують. Тимчасом, у південному Степу на темно-каштанових ґрунтах і чорноземах південних, де акація біла рекомендована як головна порода, смуги з її переважанням виростають досить стійкими і ефективними насадженнями. У Мелітопольському районі Запорізької області на темно-каштановому залишково-солонцюватому ґрунті 30—35-річні смуги з акації білої при розміщенні посадочних місць 3x1 м мають висоту 12—15 м і цілком задовільний стан. Інші породи, в тому числі і дуб, у цих умовах такого ефекту не дають.

Смуги з клена ясенелистого в перші роки також добре ростуть і в кращих лісорослинних умовах досягають значної висоти — в 20—25 років до 12—15 м. Але крони дерев у крайніх рядах на 5—8 м і більше розрослися в бік поля і займають багато орної землі. В самих смугах та і на узліссях з'явився рясний самосів клена, що ущільнює нижню частину насаджень, які набувають щільної конструкції. В таких смугах, як і в смугах з великою кількістю чагарників, деревостан зріджується, вони засмічуються бур'янами, а в зоні вітрової ерозії ґрунтів забиваються наносами пилу, втрачають захисні властивості.

Загальна площа полезахисних лісових смуг, що мають незадовільний стан і які підлягають повній заміні, або потребують докорінної реконструкції, за даними обстежень УкрНДІЛГА і його дослідних станцій, становить понад 40 тис. га. Крім акації білої і клена ясенелистого, в їх складі є ясен зелений, абрикос, маслинка вузьколиста, нерідко і заглушений ними або всихаючий дуб.